

čenih glava pred kraljem Almanzorom. Pjesma je to krajnje ljudske tragike i patnje, pjesma strašnih prizora okrutnosti i veličine ljubavi, koja roditelja tjera da se s najvećom nježnošću odnosi prema gnjusnom obliku jedne mrtve i odsječene ljudske glave.

Dokle može ići dobrota žene pokazuje anonimni stvaralac *Velikodušne Mare* (s otoka Žirja kraj Šibenika), nevješte Mare, koja bez ikakva jada prima smrt svoju i djeteta, koje nosi u utrobi, od ruke naprasite pijančine-muža, i ne samo to, nego ga dariva, misli s ljubavlju i sućuti na njegovu buduću ženu, ostavlja joj košulju koju je sama vezla, govoreći majci:

Onu daji Ivanu momemu
ako bi se Ive oženija,
neka dere njegovu ljubovca,
neka dere i spominje mene,
mene Maru u crnoj zemjici — !

Narod duboko vjeruje u veličinu pravde. Otud je i smišljen bizaran motiv *Zaledene nevjeste* (Kučiste, Pelješac), pjesme, u kojoj se nevjesta zaledila na konju i opet odledila, da dođe u ruke svomu pravom čovjeku, a svi drugi svatovi smrznuli se smrtno, pa i siledija Imbre od Mostara, koji ju je preoteo njenom Agu Jugoviću.

Zlatko Tomičić

NARODNE EPSKE PJESME, II. Priredila MAJA BOŠKOVIĆ-STULLI. »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, knjiga 25. Matica hrvatska — Zora, Zagreb 1964, 292 str.

Ono što je započeo Olinko Delorko prvom knjigom Narodnih epskih pjesama, nastavlja drugom knjigom Maja Bošković-Stulli. Koliko god je povoljno uspio Delorko izvući na sunce zanemarene motive i iznijeti ljepote naše zaboravljene epike, to je još uspješnije postigla Stullijeva, jer se novost njezine knjige sastoji u tome da prezentira prezrene, navodno »neepske« pjesme magijskog, mitskog i novelističkog karaktera, koje neki evropski naučni autoriteti uopće ne ubrajaju u epiku.

Onima koji imaju negativan stav prema tim epskim žanrovima pokušava autorica dati odgovor ovom svojom knjigom, kojoj je dakako prethodio niz dugogodišnjih kabinetskih i terenskih ispitivanja i objavljenih naučnih studija s tog područja. I taj je pokušaj uspio.

O čemu se zapravo radi? O temama i sžeima koji ne proizlaze iz uskog kruga samog epskog pjesništva, nego dolaze s drugih područja. Riječ je o pretapanju književnih vrsta. To pretapanje nužna je pojava razvitka svih književnosti, pa se očituje i ovdje. Motivi su to i sžeji koji su došli u poeziju iz proze, i to iz bajke, mita, magijske situacije, iz prastare pučke priče, najviše s Orijenta, iz renesansnoga bokačovskog pripovijedanja, pikarskog španjolskog romana — ili su im bar u mnogočem analogni.

No što se događa s motivom bajke i novele kada prijeđe u epsku pjesmu? Književna ideja iz bajke razvija se u epskoj pjesmi po svim zakonima tog književnog roda. Karakter te ideje dobiva svoju novu određenost, situacije u kojima se nalaze junaci razvijaju se po nutarnjim zakonima te vrste, fantastični elementi usađuju se u realne sfere epskog zbivanja, junaci imaju ona imena koja redovno susrećemo u našoj epskoj pjesmi, a javljaju se i gradovi, zemlje, s onim nazivima i svojstvima, koja su formirana isključivo duhom epike. Taj proces, traži svoj prirodni put, i ako ga nađe, vidimo kao posljedicu djelo, koje je uspjela poetska tvorevina, koje nije sastavljanje mrtvih sastavaka, nego čudo kreacije — organski dio svijeta u kojem se pojavilo.

Autorica drži da takvo podrijetlo epskih pjesama specifično fantazijskih nije nezakonito, niti anti-epsko, da to nije rezultat degeneracije epskog stvaralaštva — zbog tobožnjeg gubljenja životne, realistične, stvarne osnove — nego da

tako nastala djela samo bogate epsko stvaralaštvo, da ga osvježuju, ubrizgavaju mu nove sokove i snagu, daju mu nove i šire dimenzije. Ona piše: »Proširuje se motivika epske poezije, razbija se jednoličnost bojeva i megdana, urađuje u epsku pjesmu šarm irealnih zbivanja iz bajke, vrtoglavo osvajaju šarenilo i razigranost novelističkih avantura, stravičnom fantazijom nameću se mitski motivi (koji, uostalom, bar jednim svojim dijelom, pripadaju epskoj pjesmi izvorno, od najranijih početaka)« — i na kraju dopisuje još jednu važnu stvar: »U ovim se pjesmama slobodnije izražava nepatetični humanizam običnog života i ljudskih odnosa«.

Ova druga knjiga »Narodnih epskih pjesama« podijeljena je u dva dijela: 1. pod skupnim naslovom *Soko mladoženja* sabrane su pjesme-bajke i mitske pjesme; 2. pod skupnim naslovom *Primorac Ilija i ženini prosici* sabrane su novelističke pjesme naše epike.

Podjela, dakako nije veoma stroga, jer i nije moguća — autorica naglašava da je upravo ta neodređenost, to miješanje, to interferiranje tipova i »relativnost granica« bitno obilježje naše narodne pjesme.

Olinko Delorko počeo je prvi naglašavati srodnost naše epske pjesme s velikim evropskim renesansnim epovima, a upravo pjesme iz ove zbirke M. Bošković-Stulli svojom fakturom i duhom imaju najviše veze s tim djelima. U koliko mjeri i kako, to je dakako stvar još budućeg komparativnog ispitivanja, u kojem smo zasada prilično slabi. U ovim i ovakvim pjesmama ima i više slobode, otvorenosti, osobito u erotskoj tematici, pa čak i lascivnosti, koju inače konzervativnost junačke pjesme odbija i ne priznaje.

Obilje pjesama donosi širok repertoar novih motiva, situacija, raspoloženja, čudesnih događaja i likova, etičkih sudova i socijalnih shvaćanja, kritičkih stavova, psiholoških sugestija, čuda prirode, tijela i duha, nepoznatih sila, avantura, sukoba fizičkih i mentalnih poriva...

Dubok, složen i čudesan je svijet tih pjesama, svijet moguć i nemoguć, život kao dio našeg svijeta ili neznanih nam i nedohvatnih, a osvojenih silom poetske riječi i stvaralačke vizije, posjed čitaoca — za užitak i za pouku, za filozofsku određenost ili fatalističku opsjednutost.

Nekoliko motiva vrlo su česti. Tako npr., homerovski motiv muža na udaji svoje žene, kao u pjesmama: *Zemljanić Stipan*, *Primorac Ilija i ženini prosici* i *Novak na svadbi svoje ljube*. Motiv o djevojci ratnici, prurušenoj u muško ruho, koja čini junačka djela obično nadmašujući sve muškarce, često se razvija. Njega očituju brojne pjesme — *Pogibija Markove vjerenice*, *Djevojka pasa*, *Arvatka djevojka u carevoj vojsci*, *Sultanija*, *Ljuba Grujićina oslobađa Gruju iz tamnice*, *Kosturka djevojka strijelja Hrelju Bošnjana*; donekle se to nalazi i u pjesmi *Borčulović Ibro i kapetan-djevojka*. Motiv zle žene odnosno zle majke našao je svoje mjesto osobito u pjesmama *Bečka cesarica — huda ukosnica*, *Carević Jovan i nemila majka*, *Zvijezda Danica — dar Grkinji djevojci*. Većina tih hudih žena zlo svrši — ubiju ih, neke zapale kao vještice ili ih vezane konjima za repove raščetvore.

Erotski su motivi na različite načine opjevani u pjesmama, među kojima ih ima podosta i o preljubu. U pjesmi *Relja krilatnik i zmaj od Jastreba* žena trebinjskog car Lazara ljubavnica je i protiv svoje volje, Jastreba zmaj. Car daje svoj život i carstvo radije nego da i dalje trpi sramotu svoje žene. U pjesmi *Smrt Muja Hrnjice* Mujo pogiba jer ga pobratim Meho vidi gdje mu ljubi ženu na čardaku. Banović Sekul preobukao se u ženske haljine, uvukao se k djevojci, koju bezumno ljubi, i obljudi je; tek kad ona rodi dijete i ono odraste, dobije za ženu sestru braće Jugovića. Svojevrsna je vedra travestija priče o Tristanu i Izoldi *Zenidba sluge Velimira*, koji je banu oteo zaručnicu. A Zagorka djevojka je kroz nidarca dojke izvadila, povisoko kóšu uzdignula, povisoko do svilena pasa

i time zaludila mladog Turčina. A kad je ovaj, omamljen, želi odvesti, ona ga prevari i opljačka, odnijevši mu i konja i sablju i kapu bukagriju (*Zagorka djevojka i Ture*).

Mujo Carević padne u travu od muke kad vidi koliko je lijepa Mamut-pašunica; ona ga digne na noge, govoreći mu:

Ustan' gori, Mujo Carevića!
Dokle moje razgledo si lišće,
ti si svojim crnoj zemlji pao.
Da pogledaš ruke do ramena
i bijele noge do kolina,
ne bi znao ko te je rodio
i bijelim mlikom zadojio.

Sada tek Mujo padne u bolest. I ne izliječi se sve dok mu bolesnom ne dođe u pohode ta ljepotica, žena Mamut-pašina. I ne ozdravi dok je ne zgrabi i ljubi je »dva i tri dana«. I ne da je natrag paši. Sad nastaje njihovo duhovito dopisivanje. Mamut paša piše:

Gospodare, Mujo Carevića:
tamo mi je bedevija moja.
Šalji mi je, a ne drži mi je.

Mujo odgovara:

Slugo moja, Mamurića paša,
ak' je amo bedevija tvoja,
kraj mojih je jedekovih konja.

Na to paša pita za svoju prepelicu, a Mujo odgovara da je s njegovim sokolovima. Paša preotme natrag svoju ženu i još k tome Mujinu ljubiu. I opet počinje prepiska, koja završava pašinim riječima:

Aj ti bora, gospodaru Mujo,
vratija sam ti kunju za jabuku,
gorki pelin za rusu rumenu.

(Bolest Muje Carevića)

Marko Kraljević okladi se — o glavu — s Turčinom Naždralinom da mu ovaj neće na prevaru uspjeti obljubiti ženu Anđeliju. Naždralin oblubi robinju, misleći da je to Anđelija i kao »dokaz« donese odrezanu lijevu pletenicu i pozlaćenu burmu. Na kraju izgubi glavu. Motiv je donekle sličan kao u Boccacciovoj priči o Barnabou iz Genove.

Jedna od najneobičnijih pjesama zbirke je ona o *Smrti Muja Hrnjice*. Tu se, naime, Meho Katarica naglo vrati na svoj čardak, a u avliji ostavi pobratima Muju, nađe ga gdje se na čardaku ljubi s njegovom kađunom; kad se vrati na avliju, Mujo opet čeka u avliji. Kada ga ubije — a može ga ubiti samo tane od sedam drama zlatne madžarije — Mujo ostane mrtav stajati na nogama cijelu sedmicu dana, i tko zna dokle bi tako stajao, da ponovo u nj ne puca i ne obori ga harambaša Jovo. Podsjeća to na priču gospode David-Neel iz Tibeta, gdje lame mogu biti u isto vrijeme na raznim mjestima. Meho naziva Muju — sihirbazom (čarobnjakom). A arapsko čarobnjaštvo imalo je svog jakog odjeka i u našoj Bosni.

Najvažnija pjesma ove knjige svakako je *Primorac Ilija i ženini prosci*, koju je zapisao Stjepan Banović u Brdu kod Zaostroga god. 1912 i o kojoj je napisao studiju: Motivi Odiseje u hrvatskoj narodnoj pjesmi iz Makarskog primorja. Podudarnost između Ilije Primorca i Odiseje upravo je frapantna, pojedine situacije gotovo su jednake. Ilija čini isto što i Odisej: vraća se kući preodjeven u prosjaka, prepoznaje ga samo stari pas, poubija proscje iz svoga velikog luka koji samo on može odapeti. Faktura epa slična je, samo što su sve ličnosti, mjesta i vremenske situacije vezani uz naše podneblje i naše povijesne događaje. Tako Ilija, umjesto da ratuje pod Trojom, ostaje devet godina pod Kandijom, a vraćajući se brodom, doživljuje neđaće i bude zaslužjen kao gusar u tannici malteške kraljice. A prosci se u našoj pjesmi zovu: Izilić Stanko, Popilić Janko i Nabiguz Prane. Autorica je ovu pjesmu nazvala remek-djelom naše usmene književnosti. Ona to uistinu jest: i po svojoj srodnosti s Homerom, po poeziji i po humoru, po svom realizmu koji živo dočarava život našeg svijeta u Dalmaciji, posebno makarsko-štokovskog područja, naših ratnika, pomoraca i omiških

gusara tokom povijesti, i po širini koncepcije što ne zaostaje za mnogim poznatim epskim pjesmama evropske književne baštine.

Pjesma je uzeta iz Zbornika za narodni život i običaje JAZU — i tako s područja etnografije prenesena u područje književnosti, na pravo svjetlo dana, postavši pristupačna našoj široj čitalačkoj javnosti.

Da nije bilo ovog poduhvata redakcije »Pet stoljeća« i izdavačevih suradnika iz Instituta za narodnu umjetnost — tko zna dokle bi se čekalo na otkrivanje i ocjenjivanje ovakvih izvanrednih djela naše narodne književnosti koja pripadaju među ono što je najvrednije i najuniverzalnije u našoj kulturi.

Zlatko Tomićić

KARL-HEINZ POLLOK, STUDIEN ZUR POETIK UND KOMPOSITION DES BALKANSLAWISCHEN LYRISCHEN VOLKSLIEDES. 1. DAS LIEBESLIED. Opera slavica V. Vandenhoeck-Ruprecht, Göttingen 1964, 272 str.

U relativno kratkom vremenu pojavila se, eto, već i druga knjiga o problemima forme južnoslavenske lirike, oba puta na njemačkom jeziku (prva knjiga: H. Peukert, Serbokroatische u. makedonische Volkslyrik, Berlin 1961; v. prikaz u »Umjetnosti riječi«, 1962, br. 4).

Pollokova knjiga podijeljena je u dva osnovna dijela: prvi je posvećen poetici a drugi kompoziciji.

U poetiku uključuje autor sistem stilskih izražajnih sredstava ljubavne lirike, svrstanih u ove tri osnovne skupine: tropi, misaone figure i jezične figure. Terminologija se upotrebljava prema priručniku Heinricha Lausberga (H. Lausberg, Handbuch der literarischen Rhetorik, Bd. 1, 2, München 1960). U prvu su skupinu uključene metafora, perifriza, sinegdoha, metonimija, ironija, hiperbola litota. U drugu skupinu: similitudo (komparacija), alegorija, personifikacija, hiperbola, antiteza, ironija. Trećoj skupini pripadaju: A. figure dodavanja (1. raznoliki oblici ponavljanja, među njima geminacija, anadiploza, gradacija, anafora, epifora, simploka, paronomazija, poliptoton, etimološka figura, sinonimična i homonimična ponavljanja; 2. nizanja: koordinirano nizanje, polisindeton, epitet); B. figure oduzimanja (elipsa, zeugma, asindeton); C. figure redosljedja (hiperbaton, anastrofa, izokolon).

Kompozicija ljubavnih pjesama razmatra se prema ovim mjerilima (polazeći od nekih teza o kompoziciji iz pera A. Schmausa): 1. jednočlane pjesme građene iz jednoga samog elementa prikazivanja (A. pripovjedno opisne pjesme, B. monološke pjesme); 2. dvočlane pjesme građene iz dva prikazivačka elementa (A. povezivanje slikanja situacije s monologom; B. povezivanje govora i odgovora); 3. tročlane pjesme (povezivanje slikanja situacije s govorom i odgovorom); 4. prošireni oblici.

Da bi prema tim mjerilima poetike razvrstao građu iz narodne lirike balkanskih slavenskih naroda, autor je pregledao vrlo opsežan materijal, što se vidi i iz impozantnog broja zbirki, navedenih na kraju knjige, i iz obilatog niza raznolikih primjera citiranih u samome tekstu. Čitajući tu knjigu, svaki će se čitalac, pa i dobar poznavalac lirike, iznenaditi nad velikim brojem i velikom raznolikošću stilskih figura upotrebljivanih u slavenskoj balkanskoj ljubavnoj lirici. Spomenut ću odmah da upravo u tome obilju utvrđenih i prikazanih primjera vidim najveći doprinos ove knjige. Ti primjeri svjedoče o visokom i do sada nedovoljno zapaženom stupnju izgrađenosti sistema poetike u toj skupini balkanske narodne poezije. Oni ujedno daju vrijednu građu za uspoređivanje stilskih izražajnih sredstava, s jedne strane, među narodnom lirikom i ostalim pjesničkim vrstama u granicama istog naroda (npr. s baladom i epikom); s druge strane daju građu za uspoređivanje upotrebe stilskih sredstava u okviru istih vrsta među susjednim ili i udaljenijim narodima; s treće pak strane, za utvrđivanje regionalnih razlika u okvirima pjesničkog izraza istog naroda. Na žalost, autor se, kako sâm kaže, ograničio na to da iz mnoštva prikupljenih